

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ФАКУЛТЕТ ПО ЖУРНАЛИСТИКА И МАСОВА КОМУНИКАЦИЯ
КАТЕДРА „ИСТОРИЯ И ТЕОРИЯ НА ЖУРНАЛИСТИКАТА”

ТЕОДОРА МАРИО-АЛЕКСОВА ГЕОРГИЕВА

**СОЦИАЛНИ ФУНКЦИИ
НА РАЗСЛЕДВАЩАТА ЖУРНАЛИСТИКА**

SOCIAL FUNCTIONS OF INVESTIGATIVE JOURNALISM

Keywords: investigative reporting; definitions; social functions; periodization; Bulgarian investigative journalism; topic; sources; impact; „investigative reporting” column; transformations; political and economical dependencies; Standart Newspaper; 168 chasa Weekly; Pressa Daily; Tema Weekly.

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „доктор”
по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки
(Журналистика - Вътрешна политика)

ПРОФ. Д-Р ЛУЛИВЕРА КРЪСТЕВА

научен ръководител

СОФИЯ, 2020

Данни за дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем 485 страници и се състои от: увод, три глави, заключение, библиография и шест приложения. Дисертационното изследване включва 5 авторски таблици и 16 графики. Библиографията съдържа 277 източника, от които 192 на кирилица и 85 на латиница.

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за публична защита на заседание на катедра „История и теория на журналистиката” на Факултета по журналистика и масови комуникации на Софийския университет „Св. Климент Охридски”, проведено на 3 юни 2020 година.

Защитата ще се състои на 29 септември 2020.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

	стр.
УВОД.....	4
ПЪРВА ГЛАВА. ПОНЯТИЙНИ РАМКИ НА РАЗСЛЕДВАЩАТА ЖУРНАЛИСТИКА И СОЦИАЛНИТЕ Й ФУНКЦИИ.....	10
1.1.Теоретични гледни точки за социалните функции на журналистиката.....	13
1.2.Дефиниции за разследваща журналистика	18
1.2.1.Теоретични определения според предмета на разследване.....	18
1.2.2.Формулировки на база източниците на разследване и обуславящата ги нормативна рамка.....	33
1.2.3.Възгледи за разследваща журналистика според подхода на извършване на разследването.....	48
1.2.4.Концепти за разследваща журналистика според ефекта на разследването.....	65
1.2.5.Схващания за разследващата журналистика, определящи я като отделен жанр.....	78
1.2.6.Работна дефиниция.....	80
2.Работен изследователски модел за социалните функции на разследващата журналистика.....	82
2.1.Дефиниране на социалните функции на разследващата журналистика по показателя „предмет” на разследването	82
2.2.Определяне на социалните функции на разследващата журналистика според показателя „подход” на разследването	83
2.3.Детерминиране на социалните функции на разследващата журналистика в зависимост от показателя „ефект” на разследването.....	86
Обобщение на първа глава.....	90
ВТОРА ГЛАВА. ПЕРИОДИЗАЦИЯ НА РАЗСЛЕДВАЩАТА ЖУРНАЛИСТИКА В БЪЛГАРИЯ СЛЕД 1989 Г.	92
1. Периодизация на разследващата журналистика по политико-икономически зависимости.....	94
1.1.Характерни белези до 1989 г., модифицирани в следващи периоди.....	96
1.2.Първи период от 1990 г. до 1996 г. – период на медийно „опиянение”.....	100

1.3.Втори период от 1997 г. до 2001 г. – период на медийно „отрезвяване”	116
1.4.Трети период от 2002 г. до 2006 г. – период на очакване на членство в ЕС.....	127
1.5.Четвърти период от 2007 г. до 2019 г. – период на медийно „овладяване”	137
Обобщение на втора глава.....	172
ТРЕТА ГЛАВА. ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ.....	178
1.Социални функции на журналистиката – емпирично проучване.....	180
1.1.Рубрика „Разследване” във вестник „Стандарт” (емпирично изследване и сравнителен анализ по години).....	180
1.2.Рубрика „Разследване” във вестник „168 часа” (емпирично изследване и сравнителен анализ по години).....	249
1.3.Рубрика „Разследване” във вестник „Преса” (емпирично изследване и сравнителен анализ по години).....	317
1.4.Рубрика „Разследване” в списание „Тема” (емпирично изследване и сравнителен анализ по години).....	322
Обобщение на трета глава.....	332
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	337
СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ НАУЧНИ ПРИНОСИ	343
БИБЛИОГРАФИЯ.....	345
ПРИЛОЖЕНИЕ № 1 - Регистрационна карта.....	361
ПРИЛОЖЕНИЕ № 2 - Въпросник към разследващите журналисти, включени в дълбочинните интервюта.....	363
ПРИЛОЖЕНИЕ № 3 - Дълбочинни интервюта – отговори.....	366
ПРИЛОЖЕНИЕ № 4 - Съвети и принципи на руския медиен изследовател Андрей Константинов към разследващите журналисти.....	483
ПРИЛОЖЕНИЕ № 5 - Контент-анализ на публикации от рубрика „Разследване” във вестник „Стандарт”, за периода 1992 г. - 2016 г. (на CD)	
ПРИЛОЖЕНИЕ № 6 - Контент-анализ на публикации от рубрика „Разследване” във вестник „168 часа”, за периода 1996 г. - 2016 г. (на CD)	

1. Обща характеристика на дисертационния труд

Изборът на тема на изследването „Социални функции на разследващата журналистика” е продиктуван от обстоятелството, че в последно време четвъртата „власт“ в България – медийната – губи все повече доверие и се натоваарва с все повече негативи. Това в най-голяма степен се отразява на разследващата журналистика, най-трудният и скъп метод в журналистическата професия.

Актуалността на темата е свързана с факта, че над 30 години след демократичните промени през 1989 г. в България, все по-болезнено се усещат дефицитите в разследващата журналистика, чиито социални функции, подценявани както от самите медийни собственици, така и от обществото като цяло, съдържат потенциала да допринесат за промяна в обществената ситуация. Те могат да повлияят на отстраняването на негативните проявления на три допълващи се фактора – икономически либерализъм, криза на политическото представителство, изкривена технологична революция.

След като българските медии се превръщат в икономически субекти и наред с всички останали са подложени на принципите на пазара, съвсем естествен е въпросът дали те могат да разследват каквото и да било, без постоянно да мислят за своите икономически източници, както и за договорите си с държавата за реклама, договорите с политическите партии в предизборна обстановка, финансирането по комуникационните програми на европейските фондове и др. Тези политически лостове правят медиите зависими от политиците, които чрез медиите придобиват инструмент за защита на икономическите си интереси и стратегии, водят лични битки и разчистват сметки, влияят на политически решения чрез размяна на привилегии. Има случаи, в които самите медии решават, че са преминали от ролята на посредник в ролята на самостоятелни играчи на полето на публичността и в редица случаи се изживяват и като конкуренти на политиците. Това увеличава поръчковата разследваща журналистика. Ето защо изборът на темата произтича от желанието за ясно дефиниране на социалните функции на разследващата журналистика, изследване на тяхното проявление в българските печатни медии, систематизиране по периоди и основни тенденции и открояване на значението им както за българската журналистическа общност, така и за обществото като цяло в България.

В хода на разработката се стремях да не влизам в ролята на емоционален защитник на българската разследваща журналистика, възхвалявайки няколко имена на журналисти, с които съм провела дълбочинни интервюта, а да се противопоставя на абсолютизирането на отсъствието на журналистически разследвания, на дамгосването на авторите им – като „поръчкови“ и на етикетизирането им като „пощенски кутии“. Противопоставянето на подобно абсолютизиране е важно, тъй като то има демотивиращо въздействие и още по-лошо - оправдава слабото присъствие на журналистически разследвания в българския печат и ниското доверие на обществото в тях. Също толкова важно е и противопоставянето на регистрирана тенденция в хода на дисертационното изследване за публикации, „преразказ“ на криминални сводки, да бъдат публикувани в рубрика „Разследване“. Така те не само не изпълняват социалните функции на разследващата журналистика, но и влияят отрицателно върху разбирането за нея. Нейната роля и функции се опростяват и принизяват.

Основните хипотези, защитавани в изследването, са:

- Социалните функции на разследващата журналистика могат да се определят в зависимост от **предмета и ефекта** на разследването.
- Трансформациите в политико-икономическите зависимости на българските медии влияят върху степента на проява на социалните функции на разследващата журналистика.
- Една от основните причини социалните функции на разследващата журналистика да не се реализират (извън независимите от нея особености на българското общество в преход, специфики на дигиталната епоха), е, че ефектът от разследването е най-вече даване на гласност и формиране на емоционална реакция, а само в единични случаи – формиране на нагласа на нетърпимост.
- Една от основните причини рубрика „Разследване“ да не е поставяна на приоритетно място в редакционната политика на периодичните издания (освен известните причини – ограничен финансов и времеви ресурс, недостатъчен професионален капацитет и политико-икономически натиск), е, че нейната социална функция е доминиращо разобличаваща, а не коригираща, за която се очаква, че ще провокира ангажираност и желание за промяна.

Основните цели на дисертационното изследване са три:

- да провери до каква степен социалните функции на журналистиката (според теорията на Роланд Буркарт) могат да се „транспонират“ в социални функции на разследващата журналистика;

- да открие значението на журналистическото разследване в различните периоди на развитие на българските печатни издания след 1989 година;

- да регистрира до каква степен социалните функции на разследващата журналистика е да създаде в обществото емоционална нагласа и до каква – нагласа на нетърпимост, която предполага съответен обществен натиск върху политическото представителство с цел предприемане на конкретни действия, включително приемане на нови закони и промяна на стари;

Основните задачи на дисертационното изследване са пет:

- да формулира работна дефиниция за разследваща журналистика;

- да систематизира основните теоретични постановки по изследвания проблем с цел разкриване на специфики на социалните функции на разследващата журналистика;

- да обособи периоди на развитие на медиите в зависимост от политическите и обществени трансформации и капиталите, с които се финансират, и същностните за тях журналистически разследвания;

- да оцени мястото на разследващата журналистика в редакционната политика на българските периодични издания;

- да отбележи специфични характеристики на разследващата журналистика, свързани със социалните ѝ функции, тематичната област, предмета на разследване на база емпирично проучване и проведени дълбочинни интервюта с журналисти.

Предмет на изследването е социалната роля на разследващата журналистика в интердисциплинарното поле на социалната психология, политологията, комуникацията и медиазнанието.

Обект на изследването са публикации в рубрика „Разследване” в четири печатни издания – ежедневниците „Стандарт“ и „Преса“, седмичникът „168 часа“ и седмичното списание „Тема“. За представителност на извадката са анализирани 1238 публикации за периода 1992 г. – 2016 година.

Времевият обхват е 25-годишен период.

Методологията на изследването включва: дедуктивен, аналитичен и сравнителен метод. Анализирани и систематизирани са научни теории и изследвания върху разследващата журналистиката и нейните социални функции, контент-анализ на специализирана рубрика „Разследване” в четири периодични издания – два ежедневника, един седмичник и едно седмично списание и анализ на дълбочинни интервюта с 15 разследващи журналисти.

Контент-анализът е осъществен по десет количествени и качествени показатели: честота на излизане на рубриката; авторски състав; жанрова типология (с подпоказатели – репортаж, обзор; източници (с подпоказатели - документи, интервюта); тематична област (с подпоказатели - социална, икономическа, криминална, съдебна система, политическа); подход (с подпоказатели - същинско разследване, анализ); предмет (с подпоказатели - корупция, бездействие, закононарушение, тежко криминално престъпление); социална функция (с подпоказатели – контролна, разобличаваща, коригираща, превантивна); обществена значимост (с подпоказатели - пренебрегнат обществен интерес, пренебрегнат частен интерес); социален ефект (с подпоказатели - формиране на емоционална реакция, формиране на нагласа на нетърпимост), описани в Регистрационна карта.

Ограниченията на проучването са три:

- обем - емпиричното проучване е ограничено до четири периодични печатни издания – вестниците „Стандарт”, „168 часа”, „Преса” и списанието „Тема”. Изследваните информационни единици са **1238** на брой, публикувани в рубрика „Разследване”. Проведените дълбочинни интервюта са с 15 разследващи журналисти. Интервютата включват 39 въпроса.

- време - емпиричното проучване е ограничено и времево – фокусирано е в периода 1992 г. – 2016 г. за ежедневника „Стандарт“; върху периода 1996 г. – 2016 г. за седмичника „168 часа“, 2001 г. – 2015 г. за списание „Тема“; 2012 г. – 2015 г. за всекидневника „Преса“. За последните две издания това е периодът, в който са излизали.

- рубрика - емпиричното проучване е ограничено до рубрика „Разследване“ в четирите печатни периодични издания. Със самото си наименование тя претендира да олицетворява разбирането на медията (главни редактори и издатели) за същността и смисъла от разследваща журналистика. Извън тази рубрика публикуваните разследвания не са обект на изследването.

Структура на дисертационното изследване

Първа глава съдържа изследователски концепции за социалните функции на журналистиката в постсоциалистическо общество в преход. Маркирани са допирните точки между медийната теория за социалните функции на журналистиката и практиката на разследващата журналистика. Систематизирани са дефинициите за разследваща журналистика по различни показатели, като сюжет, предмет, подход, социална функция, значимост и ефект на разследването, включено е разбирането за разследващата журналистика като отделен жанр. Всяка теоретична теза е подкрепена с конкретен пример от чуждата и българската практика.

Предложени са дефиниции за разследваща журналистика и на база нормативни документи, тъй като няма много силни теоретизации в сферата на нормативната база.

Излага се тезата, че подробно разгледаните дефиниции за разследваща журналистика (общо 24 по предмет, източници, подход и ефект), я утвърждават като метод на работа, който може да утвърди независимостта на медиите и да възвърне доверието в тях.

Формулирана е следната работна дефиниция:

Разследващата журналистика е метод, при който журналистът разкрива факт, накърняващ обществения интерес, който или няма еднозначно тълкуване, или силните на деня нямат интерес той да стане публично известен. В процеса по разкриването

журналистът преодолява препятствия, ползва много източници, за чието разбиране е необходима добра правна култура. Препоръчително е да присъства мнението на основния „герой“ на разследването. Разследващият журналист представя информацията, като аргументирано структурира текста си и доказва стартовата хипотеза. Посочва конкретния „виновник“, разкрива причините и дефектите в системата, довели до нарушението, след което предлага решение на проблема. След публикацията разследващият журналист изпраща сигнал до компетентната институция и информира читателите за развитието по случая. Методът на журналистическото разследване предполага да се контролира спазването на законовите, етични и морални норми в интерес на гражданите, да се разобличи тяхното нарушаване, да се критикуват виновните и да се предложат коригиращи решения.

Въз основа на работната дефиниция са изведени **шест критерия за ефективно прилагане на метода – разследване** – в журналистическата работа: 1. обясняване значимостта на проблема; 2. излагане на стартовата хипотеза и последователно привеждане на аргументи или контрааргументи (извлечени от различните източници на информация), които да я защитят или оборят; 3. посочване на конкретния виновник и в зависимост от казуса – причините и дефектите в системата, довели до неговото поведение; 4. предлагане на решение на проблема; 5. подаване на сигнал до компетентните органи, включително завеждане на дело при отказ по ЗДОИ; 6. информиране на читателите за самосезиралите се институции и за развитието на случая.

Според предмета и ефекта на разследване са определени социалните функции на разследващата журналистика.

Според **предмета** на разследване основните социални функции са: да изпълнява ролята на четвърта власт; да възвръща усещането за социална справедливост; да разкрива истината, като не си позволява да скрива някои факти, а други да представя тенденциозно; да оповестява недотам изяснени факти около важни политически, икономически и исторически събития; да посочва причини за настъпване на събития с негативни последици за обществото; да осветлява корупционни практики както сред властовия елит, така и на по-ниски управленски нива; да наблюдава действията на управляващите от гледна точка на тяхната законосъобразност; да огласява задкулисни договарености; да извежда слабости в проектозаконите, които предстоят да бъдат

приети и които са в ущърб на обществения интерес; да установява неспазване на закони, свързани с накърняване на човешки права и нарушения в социално-икономическите отношения; да търси причините за потъпкване правата на гражданите и в случай на пропуски в закона; да предизвиква законодателни промени; да изисква отговори за сделки, нанасящи щети на обществото; да информира за посегателства върху имуществото, здравето и живота на хората.

Основните социални функции на разследващата журналистика, определени от **ефекта** ѝ на проявление, са: да е коректив на негативните явления в обществения живот; да е средство за обществено порицание; да бъде социален отдушник, освобождавайки социално напрежение и предизвиквайки емоционална реакция; да е защитник на три основни обществени ценности: свобода, истина и отговорност, като осигурява на индивида правото да търси, получава и разпространява информация, важна за отстояването на интересите му пред държавата; да е своеобразен „омбудсман“ на гражданските интереси пред управляващите, институциите и монополите; да социализира обществото, като посочва действия или явления, при които държавата се отдалечава от социалния интерес на обществото или нарушава социалните норми; да допринася за социална промяна чрез развиване на нетърпимост в гражданското общество към негативни явления, които могат да се премахнат чрез предлагани от журналиста решения чрез обществен натиск върху съответните институции; да отстранява различни видове обществени девиации; да е мотиватор на обществени инициативи.

Всички тези социални функции на разследващата журналистика биха могли да се обособят в четири големи групи със съответно **контролираща, разобличаваща, коригираща и превантивна социална функция**.

Синтезирано са обвързани социалните функции на журналистическото разследване с дефинирания „предмет“, с дефинирания „подход“ и с дефинирания „ефект“ на разследването, които са илюстрирани в авторови таблици.

Таблица № 1

	Предмет на журналистическо разследване			
	Нарушаване на човешки права	Корупция, конфликт на интереси, самозабравили се управляващи	Информация, съдържаща се в обществени документи, чието разкриване има силен ефект върху усещането за социална справедливост	Отклонения от истината и неизяснени факти около важен исторически период
Функции на журналистическото разследване според дефинирания предмет	- да установява неспазване на закони, свързани с нарушения на човешки права и нарушения в социално-икономическите отношения	- да осветлява корупционни практики както сред властовия елит, така и на по-ниски управленски нива	- да възвръща усещането за социална справедливост, оповестявайки неизвестна публична информация	- да разкрива истината, като не си позволява да скрива някои факти, а други да представя тенденциозно
	- да информира за посегателства върху имуществото, здравето и живота на хората	- да посочва причини за настъпване на събития с негативни последици за обществото	- да изисква отговори за сделки, нанасящи щети на обществото	- да оповестява недотам изяснени факти около важни политически, икономически и исторически събития
	- да извежда слабости в проектозаконите, които предстоят да бъдат приети и които са в ущърб на обществения интерес	- да наблюдава действията на управляващите от гледна точка на тяхната законосъобразност	- да изпълнява ролята на четвърта власт	
	- да търси причините за неспазване правата на гражданите и в случай на пропуски в закона, да предлага законодателни промени	- да огласява задкулисни договорености		

Авторова таблица

Таблица № 2

Подход на журналистическо разследване					
	Социологическо проучване	Журналистът сменя професията	Старателно отделяне на фактите от хипотезите	Рутинна журналистическа работа на събиране и проверяване на информация	Задълбочено проучване на документи и регистри и провеждане на разговори с източници
Функции на журналистическото разследване, според дефинирания подход	- да привлича вниманието на читателите към явления с важно за тях значение	- да разкрива лошо и несправедливо отношение към маргинализирани групи в обществото	- да осветлява престъпленията и злоупотребите по неутрален начин, излагайки хронологично всички факти и връзки между тях, включително представяйки позицията и на основния „герой” на разследването	- да прилага традиционните журналистически прийоми, но по-задълбочено и всеобхватно – да бъде защитник на обществен интерес, като посочва злоупотребите с власт както в държавния, така и в корпоративния сектор, без да изключва и медийния бизнес	- да устоява професионалното отношение към работата
	- да е средство за натрупване на социологическо познание	- да информира за практики на експлоатация	- да обяснява причините, поради които дадено дело, за чийто обвиняем се е създадено определено очакване в обществото, е приключило с оправдателна присъда	- да поддържа високо нивото на професионализма в журналистиката	- да проверява всяка информация от два или три независими един от друг източници с цел достоверност на информацията

	- да обяснява причините за определени негативни тенденции в обществото	- да провокира силна емоционална реакция у читателите, чрез истинността на изнесените факти, съчувствие и идентификация с жертвите, която може да прерасне в нагласа на нетърпимост		- да не допуска приспиване на общественото мнение от заинтересовани фактори	- да е средство за разкриване на непознати факти, които се излагат без какъвто и да било коментар
--	--	---	--	---	---

Авторова таблица

Предложените авторски схеми предлагат подход в зависимост от предмета на разследване, без да ограничават индивидуалния избор на журналиста.

Таблица № 3

Ефект на журналистическото разследване				
	Утвърждаване на социалната отговорност на медиите	Възстановяване на социалната справедливост	Емоционална реакция в резултат на огласения проблем	Социална промяна чрез формиране на нагласа на нетърпимост
Функции на журналистическото разследване според дефинирания ефект	- да е коректив на негативните явления в обществения живот	- да е средство за обществено порицание	- да бъде социален отдушник, освобождавайки социално напрежение и предизвиквайки емоционална реакция	- да допринася за социална промяна чрез развиване на нетърпимост в гражданското общество към негативни явления, които могат да се премахнат чрез предлагани от журналиста решения чрез обществен натиск върху съответните институции

	- да отстранява различни видове обществени девиации			- да е своеобразен „омбудсман” на гражданските интереси пред управляващите, институциите и монополите
	- да социализира обществото, като посочва действия или явления, при които държавата се отдалечава от социалния интерес или нарушава обществените норми			- да е мотиватор на обществени инициативи
	- да е защитник на три основни обществени ценности: свобода, истина и отговорност, като осигурява на индивида правото да търси, получава и разпространява информация, важна за отстояването на интересите му пред държавата			

Авторова таблица

Посочените ефекти на журналистическото разследване аргументират разбирането, че да се публикуват журналистически разследвания престава да бъде само начинание, гарантиращо престижа на изданието, но е и сериозен ангажимент към обществото.

Социалните функции на конвенционалната журналистика (според теорията на Роланд Буркарт) могат да се „транспонират“ в социални функции на разследващата журналистика, като „социалната ориентация“ се трансформира в „разобличаване на негативните явления“; социализационната функция - в контролираща функция от името на обществото; интегративната функция, насърчаваща предприемане на действия в името на общия интерес, - в коригираща функция. Разследващата журналистика има и превантивна функция, която не може да бъде открита сред основните социални функции, формулирани от Роланд Буркарт.

Във **втора глава** е извършена периодизация на разследващата журналистика в България след 1989 г., като са отграничени основните ѝ социални функции. Открити са дефицити в работата на разследващия журналист в общество в преход и в зараждащата се дигитална ера, като са регистрирани тенденции в разследващата журналистика, най-вече свързани с политико-икономическите ѝ зависимости. В подкрепа на изводите са цитирани мненията на 15 водещи разследващи журналисти, с които за целите на изследването са проведени дълбочинни интервюта. Въз основа на трансформациите в политико-икономическите зависимости на българските медиите са обособени четири периода. Разгледани са и особеностите на социалистическия период до 1989 г., някои от които се пренасят и в постдемократичния период, оказвайки трайно влияние върху следващите периоди.

Първи период - от 1990 г. до 1996 г. – период на медийно „опиянение“ – медиите се финансират от продажба, абонамент и реклама, следвайки принципа „търсене“ – „предлагане“;

Втори период - от 1997 г. до 2001 г. – период на медийно „отрезвяване“ заради зависимостите от легализирането на капиталите от първото и второто югоембарго и концентрацията на организираната престъпност под закрилата на изпълнителната власт;

Трети период - от 2002 г. до 2006 г. – период на очакване на членство в ЕС в условията на зависимости от легализираните капитали;

Четвърти период - от 2007 г. до 2019 г. – период на медийно „овладяване“ в условията на ЕС и „контролирано разпределяне“ („източване“) на еврофондове.

Значителният брой управляващи правителства в отделните периоди, с характеризирани ги политико-икономически явления и процеси намират отзвук в

конкретни журналистически разследвания, които в различна степен успяват да изпълнят социалните си функции.

За първия период от 1990 г. до 1996 г. се отчита, че журналистите се сблъскват с няколко много сериозни и разностранни по своя характер престъпления на властта, които имат трайно отражение върху политическия, финансов и икономически живот на страната. Свободата на медиите в този период, ентусиазмът на журналистите, макар и неразполагащи с необходимата компетентност да реагират своевременно на развиващите се процеси, влияят по-скоро положително на качеството на разследващата журналистика.

Открити са основни успехи на разследващата журналистика в периода: своевременните предупреждения за опасното и безконтролно лицензиране на банките, довело до фалита на много от тях и до създаването на кредитните милионери; осветяването на приятелския кръг „Орион“, в резултат на което зависимостите в управляващата социалистическа партия стават явни и се поема курс към смяна на управлението. Открити са и провалите на разследващата журналистика в периода: отсъствието на разследвания за неблагоприятните последици от масовата приватизация; пропуснатите възможности на медиите да се превърнат в реална четвърта власт както заради профанизираната стилистика и митологизация на криминалните престъпления, така и заради генералния им неуспех – да издигнат вестникарството от бизнес във власт, илюстрирана не толкова с влияние върху общественото мнение, колкото с провеждане на политики в обществен интерес.

Регистрирано е, че във втория период на медийното „отрезвяване“ (1997 г. до 2001 г.) разследващата журналистика бележи неуспехи, които са с трайни последици в бъдеще: извършен е първият жесток акт на саморазправа с журналист, останал неразкрит. Заплахите срещу журналисти стават ежедневие и много от тях са принудени да се самоцензурират. Журналистите не успяват да се противопоставят на окрупняването и монополизирането на рекламния пазар, създаващи рискове за медийната независимост; разследванията, осветяващи скандални приватизационни и общински сделки (моделът „Софиянски“) не се извършват своевременно, задълбочено и професионално – с конкретни доказателства и сезирани институции. Макар и влизането в сила на Закона за достъп до обществена информация да има положителен ефект върху работата на разследващите журналисти, то не компенсира регистрираните дефицити.

В третия период на легализиране на престъпните капитали и на очакване членство в ЕС – от 2002 – 2006 година е коментирано подписването на Етичния кодекс на българските медии. Други успехи на журналистиката са: по-професионалните разследвания на корупционните практики и по-доброто взаимодействие с институциите с цел овладяването им; повишеното доверие между медии и неправителствени организации, което прераства в по-трайно сътрудничество в следващите периоди, като реакция на политическите и икономическите зависимости. Като неуспех е отбелязано прекаленото самочувствие на представители на медийния елит, които се самообявяват за всевлиятелни и неподвластни на социален контрол. В четвъртия открит период от 2007 г. до 2019 г., е проследено, че тази увереност е измамна. Регистрирани са няколко взаимосвързани неуспеха: слаба резистентност и адаптивно поведение на разследващата журналистика към управляващата политическа класа; закъсняла реакция срещу новия бизнес модел на вестникарския пазар „Пеевски-Кръстева-КТБ“; безпомощност на разследващите журналисти – лидери на мнение, както при разделянето на медийната общност с появата на Професионално-етичния кодекс на Българския медиен съюз - вторият етичен кодекс, компрометиращ първия; така и при възхода на булевардната преса и последващия бум на сайтовете с „фалшиви новини“. Като тревожен е определен фактът, че в ожесточените медийни войни, възникнали заради политически и икономически интереси, са включени и разследващи журналисти. Притеснителна тенденция е и липсата на навременна съпротива срещу използването на медиите като инструмент за предизвикване и управление на политически кризи, като инструмент за политическо инженерство и търговия с влияние.

В този последен период се отчита, че паралелно на процеса на разрастване на политическите и икономическите зависимости на медиите, тече и процес на обединяване усилията на разследващи журналисти и неправителствени организации. Това сътрудничество се илюстрира с финансиране и провеждане на журналистически разследвания чрез грантове на НПО, както и от сравнително успешно намиране на финансиране чрез дарителски кампании, популяризиращи ролята на разследващата журналистика. В този период се маркира и по-постоянното участие на български разследващи журналисти при провеждане на международни разследвания.

На база откритата периодизация на разследващата журналистика с конкретните примери по периоди и наблюденията на разследващите журналисти, направени при дълбочинните интервюта, са **формулирани изводите:**

Непосредствено след демократичните промени в България журналистите, работили в социалистическия период, поемат по два **основни пътя: при първия се фокусират предимно върху теми от миналото**, но не само поради лични, биографични причини, а и под влиянието на обществените нагласи за повече свобода и за повече познание за предишния режим; при втория – **се възползват максимално от опиянението от свободата**, като откликват на целия регистър от страсти на потенциалните читатели. В първия случай изпълняват функцията да разкриват недотам изяснени факти около важни събития, а при втория – функцията, позната им от социалистическия период, да са отдушник, освобождаващ социално напрежение и предизвикващ емоционална реакция. Журналистите, които навлизат в професията с демократичните промени, копират чужди образци и бързо се ориентират, запълвайки отворилите се пазарни ниши. Техните разследвания отразяват протичащите икономически процеси с ефекти върху обществото – банковата приватизация, пирамидите, кредитните милионери, силовите групировки. Журналистическите разследвания изпълняват социални функции – разкриват както причини за настъпване на събития с негативни последици за обществото, така и посегателства върху имуществото, здравето и живота на хората. В този период на медийно „опиянение“ (от 1990 г. до 1996 г.) **разследващите журналисти имат най-голяма редакционна свобода, не са обременени от политико-икономически зависимости**, и натиск върху работата им може да се окаже единствено чрез физическа саморазправа.

Във втория период на медийното „отрезвяване“ (1997 г. - 2001 г.), когато започва „изпирането“ на капиталите от първото и второто югоембарго, а към неговия край – протича **концентрирането на организираната престъпност под закрилата на изпълнителната власт**, е регистриран **известен политико-икономически натиск върху разследващата журналистика**. В началото на периода се правят разследвания със социална функция – разкриване на задкулисни договорки, но към края, с началото на политико-икономическите зависимости, те намаляват. Приватизационни сделки в ущърб на обществения интерес, сключени към края на периода, се разкриват години по-късно, след като последиците от тях вече са оказали неблагоприятния си ефект. В този период се усеща и първият по-сериозен натиск на правораздавателната система върху разследващата журналистика, осъществяван от главния прокурор Никола Филчев. Положителен ефект оказват чуждите капитали на медийния пазар, които гарантират свобода на разследващите журналисти, поставяйки ги извън политико-икономическите зависимости. Това е само макрорамка, в чиито граници функционира

журналистиката в тези издания. На по-ниско ниво – на ниво главни редактори и завеждащи отдели се създават междуличностни контакти с политици, които корумпират журналистическата среда и блокират социалните функции на разследващата журналистика. Вместо да разкриват истината, като не си позволяват да скриват или представят тенденциозно някои факти, те в много случаи постъпват по обратния начин, задоволявайки своето его, лични амбиции, а не в служба на обществения интерес.

В третия период на очакване на членството в ЕС (2002 г. – 2006 г.) се отчитат **зависимостите от легализирането на капиталите, които не дават възможност на разследващата журналистика да разкрие** знаковите за периода убийства, да предупреди за слабостите в проектозаконите и в поправките, които предстоят да бъдат приети в рамките на хармонизацията на българското законодателство с европейските изисквания и които са с умишлени пропуски, допускащи корупционни практики.

Въпреки приетия Закон за достъп до обществена информация, най-скандалният договор от периода – между Министерството на финансите и „Краун ейджънтс“, остава със скрити клаузи и едва години по-късно става ясно, че е бил унизителен за страната ни. Примерът демонстрира, че **разследващите журналисти приемат ограниченията, в рамките на които им е позволено да търсят информация.** Те не се опитват да надскочат наложените им бариери, независимо от характера им. Не са склонни да рискуват и с нерегламентирани средства, на ръба на закона, да осигурят важната за обществения интерес информация.

В този период се правят разследвания предимно със социални функции: разкриване на недотам изяснени факти около важни икономически събития (около приватизационните сделки) и отдушник, освобождаващ социално напрежение и предизвикващ емоционална реакция (разследванията около имотите на Симеон Сакскобургготски, Вальо Топлото, убийтия Поли Пантев). Положителен знак за обединяването на журналистическата гилдия е подписването на първия етичен кодекс на българските журналисти в присъствието на висши представители на властта. Този акт би могъл да се приеме за индикация, че журналистическата общност приема създамата се медийна ситуация за нормализираща се, независимо от вече създалите се и съществуващи политико-икономически зависимости. Приемането на кодекса маркира подготвителния етап на навлизането на разследващата журналистика в периода, в който има най-ниска степен на свобода.

След приемането на България в ЕС се регистрира периодът на медийно „овладяване“ и „обезвреждане“ на разследващата журналистика. Заради все **по-засилващите се политико-икономически зависимости, включително и с навлизането на европейските фондове за комуникационни програми и медийно обслужване, разследващата журналистика става неудобна** за мнозинството от главните редактори и издатели. Когато я допускат, тя е използвана предимно за търговия с влияние, с цел дискредитиране на неудобни фигури или вече обезвластени политически лидери.

В този период е отчетено, че **разследващата журналистика се превръща в длъжник на обществото** - реакциите на разследващата журналистика не винаги са в синхрон със скандалните събития, тя не успява предварително да стане инициатор на обществени инициативи или законодателни промени, които да предотвратят както случилото се в Катунца, така и в Странджа. Независимо от нея избухват няколко вълни граждански протести - и антиромските протести от есента на 2011 г., и екопротестите от 2012 година. Разследващата журналистика не успява да бъде реален „омбудсман“ на гражданските интереси пред монополите и това е една от причините, довели до бурните социални протести от началото на 2013 година.

Изследването достига до извода, че в случаите, когато разследващата журналистика прави реални разкрития (делото „Буда“, конфликтът на интереси „Батко и братко“, контрабандата на цигари, извършвана от „Булгартабак“), те остават без последствия. Това в нередки случаи демотивира журналистите и оправдава техния отказ да правят разследвания и да предпочетат по-безопасна журналистическа работа. Липсата на последици се отразява и върху безропотното приемане и безпроблемно **установяване на коалицията „Пеевски-Кръстева-КТБ“, както и върху възхода на булевардната преса.**

В случаите, в които разследващите журналисти продължават със скандалните си разкрития по върховете на властта, те много често стават предмет на прокурорски репресии, наказателно преследване, съдебна саморазправа, както и са мишена на клеветнически кампании, водени от други медии, приели и обслужващи политико-икономическите си зависимости.

Инициативите на фондация „Америка за България“ да подкрепят независими проекти за журналистически разследвания предлагат само частично решение на проблема с медийните зависимости заради потенциала им да разпалят още по-ожесточено медийните войни. Дори опитът на Програма Достъп до информация да

подкрепи идеи за разследвания на конкурсен принцип не е най-резултатният по отношение отстояването на журналистическата независимост – хипотетично нито един от подкрепените журналисти в първите две издания на конкурса не би срещнал съпротива от страна на редактора или издателя си да публикува разследването в медията, в която работи, тъй като негови публикации по темата вече са излизали в нея. Положителна тенденция е, че при третото издание на конкурса вече е отчетено, че най-голяма нужда от подкрепа имат регионалните издания, където политико-икономическите зависимости са най-изострени.

Проблемът с финансирането на журналистическите разследвания не може да бъде решен от грантовете, защото, макар и фондация „Америка за България“ да не оказва влияние и да не извършва намеса във финансираните проекти, тя все пак е фактор, който задава определени параметри, в които могат да се извършват разследвания. Друг недостатък е, че тя не гарантира дългосрочност и по нейните програми трябва да се кандидатства всяка година. При дарителските кампании се откроява слабост, че са епизодични, силно зависими от нагласите в обществото, и строго контролирани – тенденция, засилила се след приемането на последните поправки в Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения и за обявяване на разпространителите и доставчиците на медийни услуги.

Все по-трудното отстояване на независимостта и **все по-разделената на лагери медийна среда** – на медиите на „Пеевски“ срещу изданията на „Прокопиев“; „Биволъ“ и медиите, финансирани от „Америка за България“, дискредитират социалната отговорност на медиите – чието утвърждаване е една от основните социални функции на разследващата журналистика.

За разследващата журналистика в България предстоят все по-трудни периоди. Надежда дава все още **неизползваният потенциал на бързо разрастващия се рекламен пазар при социалните мрежи и „Гугъл“**, представляващ уникален шанс за независимата разследваща журналистика да се самофинансира срещу произведено съдържание. Предвид политико-икономическите зависимости на медиите днес тази нова технологична възможност пред разследващата журналистика е сравнима с демократичните промени през 1989 година. На тази база предложената периодизация представлява завършен цикъл, чиито етапи могат да се възпроизведат отново. Очаква се повтаремостта да се осъществи със съответните вариации, без съществена промяна в основните социални функции на разследващата журналистика.

В обобщението на втора глава е направена прогнозата, че при повтарянето на цикъла социалните функции на разследващата журналистика ще са да разкрива истината, без скриване на някои факти и тенденциозно представяне на други; посочване на причините за настъпването на събития с негативни последици за обществото; осветляване на корупционни практики както сред властовия елит, така и на по-ниски управленски нива; изнасяне на задкулисни договорености; установяване на слабости в проектозаконите, които предстоят да бъдат приети и които са в ущърб на обществения интерес; регистриране на неспазване на закони, свързани с нарушения на човешки права и нарушения в социално-икономическите отношения; разкриване на посегателства върху имуществото, здравето и живота на хората.

При новия цикъл се предвижда разследващият журналист да бъде активна страна – заради самата специфика на „Фейсбук“, където потребителите постоянно онагледяват какво правят – той не само ще публикува информация; но и ще изисква отговори за сделки, нанасящи щети на обществото, с отправяне на конкретни питання; ще **сезира органите с подаване на сигнали** (например по член 208 от Наказателно-процесуалния кодекс, по член 175 л., ал. 2 и ал. 5 от Закона за съдебната власт (специално за съдии, прокурори и следователи), по член 47, ал. 2 от Закона за противодействие на корупцията и за отнемане на незаконно придобитото имущество, по член 18, ал. 1 от Закона за защита на личните данни). Сигналите следва да отговарят на определени изисквания, еднакви в посочените закони. Така на практика се реализират социалните функции на разследващата журналистика: да е своеобразен „омбудсман“ на гражданските интереси пред управляващите, институциите и монополите; да улеснява гражданите да се грижат за своята държава, посочвайки им действия или явления, при които държавата нарушава социалните норми или се отдалечава от обществения интерес на обществото; да допринася за социална промяна чрез развиване на нетърпимост в гражданското общество към негативни явления, които могат да се премахнат чрез предлагани от журналиста решения чрез обществен натиск върху съответните институции и да е мотиватор на граждански инициативи. За последната функция се допуска, че журналистът ще бъде в конкурентни отношения с множеството лидери на мнение в социалните мрежи, но тъкмо в процеса на тяхното преодоляване – с реална журналистическа работа по разследваните сюжети – ще се открие разликата между традиционните блогъри и разследващите журналисти.

В **трета глава** са изведени резултатите от проведеното емпирично проучване, които не дават основание за оптимизъм, че разследващата журналистика ще е предизвестеният победител в конкуренцията с лидерите на мнение в социалните мрежи.

Емпиричното проучване обхваща **1238** публикации в **рубрика „Разследване“** във всекидневиците „Стандарт“ (696 информационни единици в периода от 1992 г. до 2016 г.) и „Преса“ (15 информационни единици в периода от 2012 г. до 2015 г.), в седмичника „168 часа“ (504 информационни единици в периода от 1996 г. до 2016 г.) и в седмичното списание „Тема“ (23 информационни единици в периода от 2001 г. до 2015 г.).

Изследването има за цел да регистрира социалните функции, същностните аспекти на разследващата журналистика и ефектите им върху читателите, както и причините разследващата журналистика да не получава висока обществена оценка и да не е поставяна на приоритетно място в редакционната политика на българските периодични издания. Емпиричното проучване обхваща всички публикации в рубрика „Разследване“ в посочените периоди, като се отчита, че тя е с нерегулярна периодичност, в нея не попадат всички разследвания, които правят журналистическите екипи на отделните издания.

- в рубриката „Разследване“ на „Стандарт“ **преобладават** публикациите с **криминален** (при 11 от общо 25-те изследвани години) и с **политически** (при 8 от общо 25-те изследвани години) тематичен обхват. Най-често информационните единици с криминален сюжет не са разследвания, а преразказ на оперативни данни на МВР и при тях много рядко журналистът сам намира информация, без да разчита на официалната от пресслужбите на вътрешното ведомство. Тази зависимост не важи толкова за 90-те години, които са белязани от присъствието на силовите групировки и от негативния им ефект върху обществото, колкото за последните години от изследвания период, когато **открояващото се присъствие на криминалния тематичен обхват говори както за политико-икономически зависимости**, които не позволяват да се правят разследвания на политически и икономически теми, така и за дефицит на достатъчно добре подготвени журналисти, които да работят по теми, различни от криминалните сводки;

- през изследвания период в рубриката „Разследване” на „168 часа” **преобладават** публикации с **политически тематичен обхват** (в общо 14 от 21 изследвани години). При него журналистите рядко успяват да представят разглеждания проблем като казус, реално засягащ гражданите и ощетяващ техните интереси. Политическите разследвания са по-скоро положени в плоскостта на политическата корупция и на задкулисите партийни интереси и борби, които възмущават, но начинът, по който са представени, не предизвиква обществен натиск, който да доведе до ограничаване на негативните явления.

Според тематичната област във в. „Преса“ **най-често разследването е икономическо (80%)**, следвано от съдебно (20%). При някои от разследванията с тематична област – икономика – се стига и до участието на политици, но разследването е категоризирано като икономическо заради първоначалния характер на проучвания проблем.

В списание „Тема” при 42% от публикациите са осветени **криминални престъпления**, като същият дял - 42% са и разкритите злоупотреби на **политически фигури**. От изследваните публикации по 8% се падат на социален и икономически сюжет.

При емпиричното изследване се открил следната закономерност, която потвърди предварителната хипотеза:

В резултат на публикациите в рубрика „Разследване” у читателите се формира **по-скоро емоционална нагласа, а не толкова нетърпимост** към описаните негативни явления. Това се дължи на няколко фактора:

- разследващите журналисти в повечето случаи пишат неутрално. Това ги предпазва от съдебно преследване. Освен това оневиняващи съдийски решения на фона на медийни публикации с яростно разобличаващ патос намаляват доверието в социалния контрол на медиите;

- повечето от публикациите в рубрика „Разследване” имат **констативен, а не провокативен** към институциите характер, което намалява коефициента им на полезно действие;

- в повечето случаи разследващите журналисти разобличават скандалното поведение на представител на изпълнителната или съдебната власт от по-ниския ешелон като **лично, а не като институционално**, като по този начин не търсят първопричините за злоупотребата и не търсят решение на проблема с обществен натиск с цел приемане на конкретни законодателни промени. Така негативните явления продължават да съществуват, а в някои случаи и се задълбочат;

- след първоначалното обществено надигане срещу монополите и поемането на темата и от страна на разследващите журналисти, е достатъчно протестите да приключат и медиите сякаш забравят за компаниите монополисти (електроразпределителни, водни и топлофикационни дружества);

- голяма част от разследванията осветяват злоупотреби, извършени от приятелски и роднински кръгове. Ограничение при този тип публикации е, че журналистите **невинаги своевременно стигат до висшите ешелони** на властта;

- при **компрометиращите разследвания** журналистите **заиграват със стереотипите** на читателите, акцентирайки върху обвързаността на героите на публикациите с представители на бившите силови групировки или тайни служби;

- при компрометиращите разследвания ясно се вижда как едно негативно явление в обществото – **обругаването на конкурента – не само че не се заклеймява от журналистите**, но и става част от тяхната дейност;

- когато дадено журналистическо разследване предизвика медиен скандал, това в повечето случаи води след себе си единствено до даване „право на отговор” – на правото на „самозащита” на замесената страна в скандала. **Защитавайки собствената си позиция, тя маркира отсъстващата социална структура**, която да породи определен вид интереси, които да сублимират до цели, а целите – до социални действия, каквито би трябвало да цели разследващата журналистика, развивайки нетърпимост в гражданското общество.

Като цяло журналистическите разследвания в изследваната рубрика рядко стигат до дълбочината на негативните явления, заради което случаите, в които дадени разследвания водят до видими промени – като например оставки – са по-скоро с

функцията на отдушник, освобождаващ социално напрежение, отколкото на коректив на властта.

- основният начин, по който журналистите достигат до необходимата им информация, са не толкова документите - съдебни дела, финансови отчети и др., колкото интервютата – тази особеност отразява, от една страна, **недостига на времеви ресурс**, заради който журналистите от всекидневника „Стандарт“ нямат възможност да търсят и проучват документи, а от друга, е знак за **недобрата юридическа подготовка** на разследващите журналисти;

- в повечето случаи журналистическите разследвания включват обзор на даден проблем и много рядко разследващ репортаж;

- най-често подходът при изготвянето на едно журналистическо разследване е анализ на събрана информация, но не и същинско разследване;

- въпреки че най-много разследвания са с предмет корупция, журналистите в повечето случаи **описват събития, които могат да бъдат обяснени чрез корупция**;

- установено е, че при разследванията с **предмет „корупция“ най-често тематичната област е политическа**. Това може да се обясни с факта, че журналистите по-лесно работят със сигнали, подавани им от различни политически лагери, отколкото рискуват да ангажират изданието си с атаки срещу магистрати;

- регистрира се **сериозен дефицит** по отношение на тематичния обхват на разследванията в сферата на **съдебната система**, което е разбираемо предвид риска от съдебно преследване с висока цена за изданието;

- публикациите в рубрика „Разследване” отразяват с предимство засегнат обществен интерес – случаите със засегнат **частен интерес са най-вече убийства**, извършени с особена жестокост, чиято сензационност привлича читатели. Липсват казуси, при които разследващата журналистика реално да **решава проблеми на гражданите**, разказвайки техни частни истории, положени в по-общи проблемни полета – социални или юридически, за чието изясняване и изкореняване тя да допринася;

- наличието на публикации, които не отговарят на критериите за разследване - според теоретичните постановки и принципите в практиката, говори, че **редакторите използват рубриката с цел единствено демонстрация**, че изданието им застава зад журналистическите разследвания, за които е известно, че изискват сериозен времеви и финансов ресурс;

- практикуването на **компрометираща разследваща журналистика е лакмус за степента на политико-икономически зависимости** на една медия, а изследването регистрира, че с годините този тип публикации се увеличават.

- етикетът „журналистическо разследване” се използва активно при така наречената „поръчкова журналистика”, целенасочено представяща определени физически или юридически лица в негативна светлина, не толкова с цел въздаване на справедливост, колкото за спечелване на конкурентно предимство. Такъв тип публикации са разпознаваеми поради това, че процесът на журналистическото събиране и интерпретиране на фактите или е напълно пренебрегнат, или е извършен тенденциозно. В такъв случай социалните функции на „журналистическото разследване” са „ампутирани” и то има само една функция - да обслужва интересите на поръчителя, който може и да е самият главен редактор или издател на медията, в която е публикувано „разследването“.

Обобщение на резултатите от дисертационното изследване

В заключението се прави оценка, че са изпълнени изследователските задачи, поставени в дисертационния труд. Представена е доказателствена аргументация на тезите. Формулирани са основните изводи. Направени са предложения за подходи, възвръщащи доверието в журналистиката.

Дисертационният труд постигна целта си да се анализират тенденциите в социалните функции на българската разследваща журналистика.

В резултат на **първата изпълнена задача** се формулира работна дефиниция за разследваща журналистика

В резултат на **втората изпълнена задача** са систематизирани основните теоретични постановки за разследващата журналистика и са разкрити специфики на социалните функции на разследващата журналистика:

В резултат на **третата изпълнена задача** са обособени периоди на развитие на медиите в зависимост от политическите и обществени трансформации и капиталите, с които се финансират, и същностните за тях журналистически разследвания:

В резултат на **четвъртата изпълнена задача** се оцени мястото на разследващата журналистика в редакционната политика на българските периодични издания;

В резултат на **петата изпълнена задача** са отчетени специфични характеристики на разследващата журналистика, свързани със социалните ѝ функции, тематичната област, предмета на разследване на база емпирично проучване и проведени дълбочинни интервюта с журналисти.

Изследването потвърди и четирите основни хипотези:

1. Социалните функции на разследващата журналистика могат да се обособят според предмета и ефекта на разследването.

2. Въз основа на трансформациите в политико-икономическите зависимости и влиянието им върху основни характеристики на българските медии, могат да бъдат открити четири периода, с различна степен на проява на социалните функции на разследващата журналистика.

3. Една от основните причини социалните функции на разследващата журналистика да не постигат очаквания ефект (извън независимите от нея особености на българското общество в преход, специфики на дигиталната епоха), е, че той е най-вече даване на гласност и формиране на емоционална реакция, а само в единични случаи – формиране на нагласа на нетърпимост.

4. Причината рубриката „Разследване“ да не е поставяна на приоритетно място в редакционната политика на периодичните издания, е, че нейната социална функция е доминиращо разобличаваща, а не контролираща, имаща за цел натиск върху отговорните институции с цел изкореняване на негативните явления. Обяснението се търси в преобладаващия тематичен обхват на публикациите в рубрика „Разследване“ и в начина, по който описаният казус е представен, с нисък потенциал да ангажира гражданското съзнание.

Основни изводи

1. Недостатъчното отстояване на социалните функции на разследващата журналистика може да се обясни с ниската социална компетентност на журналистите.

Тя може да се обясни и с особеностите на постсоциалистическото общество в България, в което, въпреки над 30-годишния процес на трансформация, все още доминират етатистките нагласи, изразяващи се в очакването, че държавата има по-голяма отговорност, отколкото самите граждани за формулиране и решаване на проблемите им. Това наблюдение се подкрепя и от изследване на Българския център за нестопанско право от 2013 г., според което **делът на гражданите, склонни да проявят сами инициатива** и поемат отговорност при решаване на проблеми **„е в пъти в по-малък от процента на онези, които прехвърлят отговорността за това на държавата”**¹. Според проучването България е етатистка страна, както заради ниските разходи за социално благосъстояние и ниска заетост в третия сектор, така и заради **„широко разпространената външна каузална атрибуция”**². В този случай вина носят медиите, като цяло, и разследващата журналистика, в частност, че не успяват в дълбочина да разкрият и обяснят външнополитическите зависимости на страната ни, които влияят както върху вътрешнополитическите решения, така и върху социалните нагласи. Те **не успяват да изяснят системните проблеми във функционирането на държавата**. Първият важен пример за това са държавните разходи. Изследването **„Успехите и провалите на българските правителства 1998-2015”**³ на Института за пазарна икономика представя работата на централната администрация посредством одитните доклади на българската Сметна палата, като отчита, че в близо половината от одитираните програми, проекти и разходи държавата е лош стопанин, харчи неикономично и работи неефективно.

Информацията от докладите на Сметната палата са публични, но въпреки това разследващите журналисти не работят задълбочено с тях, не търсят причините за неефективната и неикономична държавна администрация.

---

¹ЯЛЪМОВ, Тодор. Любомир КУТИН, Мария ДОЙЧИНОВА. Гражданското общество в България. От социално предприемачество до завладяване от държавата. София: Център за изследване на демокрацията, 2013, с. 13.

²Пак там, с. 17.

³ИНСТИТУТ ЗА ПАЗАРНА ИКОНОМИКА. Успехите и провалите на българските правителства. 1998-2015. Преглед на одитните доклади на Сметната палата. Пето издание. София: ИПИ, 2017.

2. В рубриката „Разследване” рядко има публикации, посветени на **корумпирани магистрати, „поръчано” законодателство, несправедливо кариерно израстване** в съдебната система.

Разследващата журналистика все по-рядко проучва задълбочено пропуските по конкретни дела. Емблематичната рубрика „Десет малки негърчета” на „168 часа”, създадена, за да разкрива тенденциозно и несправедливо решавани дела, преди края на изследвания период – 2016 г., престава да излиза. В същото време според проучването на международната организация „Фрийдъм хаус” „Страните в преход”⁴ съдебната система в България е единствената, която продължава да се влошава през последните години (2015 г. - 2016 г.). От „Фрийдъм хаус” заключават, че най-голямата заплаха за демокрацията и свободната инициатива в България е **неработещата съдебна система**, пряко свързана с ширещата се корупция. Тази констатация поставя императиви пред разследващата журналистика особено остро предвид **ограничения брой публикации с тематичен обхват „съдебна система”** в изследваните издания.

3. **Постиженията** на разследващата журналистика, макар и малко, **не трябва да се омаловажават**. Могат да бъдат приведени **примерите**:

- през 1997 г. благодарение на публикации във в. „168 часа” е предотвратен опитът на „Газпром” чрез подставени фирми да изкупи структуроопределящи предприятия в България като „Химко”, „Нефтохим”, „Булгаргаз”, „Кремиковци”;

- през 2002 г. благодарение на публикация във в. „Стандарт” е предотвратен опитът за продажба на „Булгартабак” на „Клар Инис” – куха фирма - избрана по време на управлението на Симеон Сакскобургготски.

Посочените случаи демонстрират, че в най-висока степен като успешни могат да се определят разследванията по приватизационни сделки, с икономически тематичен обхват. В тази сфера следва усилията за развитие на разследващата журналистика да продължат – те имат превантивна функция, която съдържа в себе си и други социални функции на разследващата журналистика:

- да огласява задкулисни договорености;
- да изисква отговори за сделки, нанасящи щети на обществото;
- да е защитник на три основни обществени ценности: свобода, истина и отговорност, като осигурява на индивида правото да търси, получава и разпространява информация, важна за отстояването на интересите му пред държавата;

---

⁴SCHENKKAN, Nate. Nations in Transit 2016, New York: Freedom House, 2016, p. 6.

- да е своеобразен „омбудсман” на гражданските интереси пред управляващите, институциите и монополите;

- да улеснява гражданина да се грижи за своята държава, посочвайки му действия или явления, при които държавата се отдалечава от обществения интерес или нарушава социалните норми.

Превантивната функция се характеризира с предварителна реакция на случващото се. Това ѝ качество съответства както на новите технологични промени, така и на особеностите на социалните мрежи, където усещането, че всичко се случва и предава в реално време, е изключително силно. При **превантивната функция** на разследващата журналистика се предполага, че журналистът алармира за дадена нередност още преди нейното извършване. В този случай емоционалната реакция – обществено възмущение – **може да е достатъчно мощна, за да предотврати злоупотребата в началната ѝ фаза**. Потенциалът на тази социална функция тепърва предстои да се изследва, но дава надежда за увеличаване значението на този подход на журналистическа работа като фактор за възвръщането на общественото доверие в медиите като цяло, и като аргумент за ново, по-приоритетно позициониране на разследващата журналистика в редакционната политика.

Справка за научните приноси на дисертационния труд

1. Теоретични приноси

1. Направена е систематизация на основните теоретични постановки за разследващата журналистика. В българското научно изследователско поле за първи път са обособени 24 дефиниции, формулирани според предмета, източниците, подхода и ефекта на журналистическото разследване.

2. Формулирана е авторова дефиниция за разследваща журналистика.

3. Изследвани са социалните функции на разследващата журналистика, досега непроучени специално в българското медиазнание.

4. За първи път е предложена 25-годишна периодизация на българската разследваща журналистика в зависимост от политическите и обществените трансформации, и от капиталите, с които се финансира.

2. Научно-приложни приноси

1. Изведено е съотнасяне на социалните функции на разследващата журналистика спрямо предмета, подхода и ефекта на журналистическото разследване, което допринася за по-задълбочено осмисляне на целта на неговото извършване. В зависимост от предмета на разследване предложените автори схеми насочват към подходи, които разследващите журналисти могат да съчетаят в работата си.

2. Посочени са тенденциите в социалните функции на разследващата журналистика на база същностни разследвания за откритите периоди – от 1990 г. до 2019 година.

3. На база резултатите от емпиричното проучване са разгледани причинно-следствените връзки между медийните дефицити, липсата на разследваща журналистика и срива на доверие в журналистиката като цяло.

4. Изведени са разликите в журналистическите разследвания в ежедневник, седмичник и списание.

Списък с публикациите по темата на дисертационното изследване:

GEORGIEVA, Teodora. Investigative Journalism – Tendencies in Funding. In: *Communication Management: Theory and Practice in the 21st Century. 12th Central and Eastern European Communication and Media Conference CEECOM 2019* [online]. Faculty of Journalism and Mass Communication (FJMC) at the Sofia University, 2020. 344-353. Available from: <https://www.ceeol.com/search/book-detail?id=881576>.

ГЕОРГИЕВА, Теодора. Източници на информация в разследващата журналистика. В: *Медии и комуникации*. 1/ 2020. Научен сборник на докторанти от Факултета по журналистика и масова комуникация, София: Св. Климент Охридски, 2020, 314–356.

ГЕОРГИЕВА, Теодора. Социокултурни аспекти на разследващата журналистика (Изследване на в. „Преса”, сп. „Тема” в периода 2001 - 2015) – под печат.

GEORGIEVA, Teodora. The Information as a value, building up the motivational structure, 5th International Scientific Conference students their way to science. Jelgava: Latvia University of Agriculture, 2010, p. 34.